

Jogszociológusok, etnográfusok a perek nyomában

Vendetta és önbíráskodás

A társadalom kutatóit jogosan érdekelheti, ha valamelyik megyében az átlaghoz viszonyítva hirtelen megszaporodnak az azonos típusú vagy a rokon bűncselekmények, esetleg tartósan emelkedik a polgári peres ügyek aránya, vagy kiugró eltérések kezdik jellemezni az ügyfajták valamely csoportját. Megtörténhet, hogy a kérdéses területen az emelkedés még fel nem tárt belső társadalmi konfliktusokat sorozatosan előidéző okokra vezethető vissza. Az ügyek gyors csökkenése mögött pedig az is állhat, hogy az emberek nem viszik a konfliktusokat bíróság elé, hanem más megoldást választanak.

Nemcsak a jogszociológia és a néprajztudomány jut ilyen szempontból megfigyelésekkel, interjúkkal és okiratokkal alátámasztott értékes adatokhoz, hanem az igazságügyi statisztika is tükrözi az átlagostól eltérő jelenségeket.

A bécsi kezdeményezés

Nemrégiben egy 15-20 fős kis csoport éppen ilyen és hasonló kérdésekről tanácskozott Pécsen, a Magyar Tudományos Akadémia vendégházában. Szinte valamennyi résztvevő más-más országból érkezett ide.

A csoportot a nyugati és az európai szocialista országok által közösen fenntartott és működtetett bécsi Társadalomtudományi Koordinációs, Dokumentációs és Kutató Központ szervezte a UNESCO nemzeti szerveinek az ajánlásai alapján. Azt tűzték ki célul, hogy nemzetközi jogszociológiai vizsgálatot végeznek a helyi jogrendszerek körében, feltárva az esetleges területi különbségeket a jog „konfliktusmegoldó” funkciójában.

Hogyan jöhettek létre területi különbségek a jogrendszer realizálódásának folyamatában? A válasz: minél összetettebben fejlődik valamelyik ország társadalma, annál inkább megoldódnak határain belül a viták a jogi előírásoknak megfelelően intézményesített formában. Mégis akadnak kivételek. A legtöbb európai ország a múlt században centralizálta igazságszolgáltatását és a további fejlődés is az akkori hagyományok továbbvitelével történt. Ez a szervezet sok helyen nem alkalmazkodott rugalmasan az új társadalmi igényekhez. Másutt, az országon belüli egyenlőtlen kulturális fejlődés okozta, hogy különböző etnikai csoportok kisebb-nagyobb mértékben elmaradtak a polgári igények szintjétől, s elszakadtak az állami jogtól is, a közösségeiken belül keletkezett konfliktusokat pedig maguk igyekeztek megoldani. Ezt hívják a szakemberek a *szubkulturális jogi rendjének*. Feltehető, hogy az állami jogtól való területi eltérések részben a jog és más normarendszerek (pl. erkölcsi stb.) viszonyaival, részben közgazdasági, társadalmi, kulturális okokkal magyarázhatók.

Hazánkban már korábban is végeztek, ha nem is éppen ilyen, de hasonló empirikus szociológiai kutatásokat, felméréseket. A századfordulón a végül is elsikkadt polgári törvénykönyvtervezet előkészítése során különös gondot okozott az öröklési jog újra történő kodifikációjának a kísérlete, mert a gyakorlati szakemberek jelzése szerint a lakosság körében az

egyenlő öröklés mellett még két jogi népszokás élt: a fiági, valamint a törzsöröklés.

1939-ben a néprajztudós Gyórfy István kezdeményezésére a Bónis György által összeállított kérdőív segítségével jogászok vizsgálták a tételes jogtól eltérő szokásokat. A háromszázalékos jóval több közselemlételes jogászok közvéleményét vizsgálta a tételes jogtól eltérő szokásokat. A háromszázalékos jóval több közselemlételes jogászok közvéleményét vizsgálta a tételes jogtól eltérő szokásokat. A háromszázalékos jóval több közselemlételes jogászok közvéleményét vizsgálta a tételes jogtól eltérő szokásokat.

Az egyik legrégebbi formája a *vérbosszú*, a vendetta, amelynek alkalmazására nemcsak amerikai gengszterek és terrorista csoportok között találunk napjainkban is példát, hanem Albániában, Koriákában és az Adriai-tenger nyugati szegélyén is. Nagyobb falvak és városok környékéről évente 8-10 olyan gyilkosságot emlegetnek, amelyet vérbosszúra vezetnek vissza. A falvak törvénye megköveteli a vérbosszút és kivetik azt, aki nem követi ezt a rettenetes szokást, és sokszor országhatáron túl üldözik azt, akin bosszút akarnak állni.

Néhány évvel ezelőtti például egész Jugoszláviában nagy feltűnést keltett egy *Cafó* nevű tanító esete, akit kicsaltak a faluból a vele haragos viszonyban álló család tagjai, és megtámadták, hogy leszámoljanak vele. Támadóját azonban ő terítette le fegyverével, amiért 15 évi börtönbüntetést kapott, s azt jelenleg tölti. Személy szerint ő maga ugyan a börtönben biztonságban van, de családjának minden férfi tagja számol azzal, hogy bármely pillanatban, bármelyikőjüket elérhetik a meggyilkolt fivérenek golyói. Házukat magas betonlapokból álló lőrészekkel ellátott kerítéssel vették körül, s ponyvával is letakarták, hogy senki se pillanthasson be az udvarba sem. Idegent nem engednek magukhoz, a gyermekeket nem viszik orvoshoz, a mezőre csak az asszonyt nem merészkedik ki, akiket nem érhet meg.

Az önbíráskodás körébe tartozott régen a *parbasz* is, amelyet legények vívtak egymással becsületbeli konfliktusok elintézésére. Ezt sok helyen *szólóznak* nevezték. Annaira általános lehetett, hogy a kihívásnak kötött, szöveges formulája alakult ki, melyet Kovásznáról *Orbán Balázs* jegyzett le. A sértett fél itt a közeli dombról a következőket kiabálta ellenfelére: „*Halod-e, te NN! Jere ki velem hirtőlóra, hó hátára, cserebotra, fejszefokra, botpálcára, vasláncára, s ha ki nem jössz félóra, pokolba menj vacsorára.*”

Önálló bíráskodás

Sok helyen — a hazai vándorcigányok körében még az ötvenes években is — működött *cigánytörvényszék*, amely a közöttük felmerült vitás ügyekben „kriszi”-t tett. Sok romantikus leírás után — főleg a köztük szerzett betegségekben elhunyt *Erdős Kamilló* tájékoztatásából — már tudjuk, hogy ez a bíróság elsősorban kártérítési és nőikkel kapcsolatos (pl. szöktetés, hűtlen elhagyás stb.) ügyeket tárgyalt. Fenytető jogként nem gyakorolt. Erejét abban a hatásban kereshetjük, amit saját társadalma az egyénre tett, tehát a cigány közösség erkölcsi nyomá-

sában. Az ilyen ügyeket a legritkábban vitték állami bíróság elé.

Egy ítéletet idézünk *Erdős Péter* adatából: „Ketten betörnek. Nyomozás után az egyiket elfogják és bezárják, de ő nem adja ki a társát, hanem azt vallja, hogy egyedül követte el a betörést. Kiszabadulás után felkeresi betört társát és így szól hozzá: A betörést együtt követtük el, de én csak egyedül szenvedtem a börtönben, mert téged nem adtalak ki. Fizess kárpótlást nekem!”

A cigánytörvényszék ítélete kielégítette ezt az igényt.

Ugyancsak ősi ítélező fórum volt a *faluszéke*, amelynek eredeti formáját a moldvai csángóknál a vénekből álló öregek tanácsa őrizte meg. Hatásköre szinte korlátlan volt, értékhatára tekintet nélkül. Büntetőügyekben — *Szeszka Erdős Péter* visszaemlékezései szerint — a faluszéke az állami büntetés mellett további hátrányokkal sújtotta a tettest, sőt halálos végű népitélkezéstől sem riadt vissza. Szabófalván még 40 évvel ezelőtt is alkalmazták azt a megszegényítő büntetést, hogy a lopott holmikat a tolvaj nyakába kötötték és úgy hurcolták végig a falun.

E két példa valóban sajátos jogrendszerről tanúskodik, amelyben a bíróság az eljárás szabályait az állami joggal semmi kapcsolatban nem állt.

A bécsi kezdeményezés és a bemutatott történeti bizonyítékok arra intenek, hogy az állami jog hatékonyságának vizsgálata mellett érdemes a bírói és az államigazgatási szervek munkájával kapcsolatban feltárni, összegyűjteni, értékelni a lakosság véleményét. Főleg azt érdemes kutatni, hogy igazságosnak találják-e a kiadott határozatokat.

További kutatások szükségesei

Hazánkban a kutatásokat az MTA Szociológiai Kutató Intézete végzi *Kulcsár Kálmán* akadémikusnak, a nemzetközi kutatás egyik társigazgatójának irányításával. Négy megyét vettek célba: Csongrád, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár és Vas megyéket. A bíróság elé érkezett ügyek száma és összetétele az országos átlaghoz viszonyítva Csongrádban a legarányosabb, különösen növekvő a számuk Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, s csökken Vas megyében. Szabolcs-Szatmár megye a nagyarányú ingázások miatt érdemel figyelmet.

A vizsgálatoknak kiindulásul éppen az említett jelenségek okait kell tisztázniuk, amelyek a megyék gazdasági, társadalmi, demográfiai, etnikai, vallási stb. sajátosságaira, de esetleg éppen a bíróságok működésére is visszavezethetők. Nem kerülhető el a konfliktusok rendszeresen ismétlődő, tehát tömegesre váló okainak a feltárása sem és összefüggésbe hozásuk a helyi sajátosságokkal. A konfliktusok jogi út mellőzésével való megoldására is kerülhetnek elő adatok.

Az eredmények szociológiai és néprajzi, tehát tudományos értékelése bizonyára nemcsak a jogalkalmazásra, hanem esetleg a törvényalkotásra is visszahathat.

Tárkány Szűcs Ernő, az MTA Néprajzi Kutató Csoport tudományos főmunkatársa

A Pécsi Balett kamaraestje

Énekek éneke

A Pécsi Balett és valószínűleg *Eck Imre* számára is fontos stúdiumot jelent kamaradarabok tervezése és előadása. Most legutóbb is, négy — egymást követő — szombat estén mutatták be legújabb produkciójukat, az *Énekek énekét*. A bemutató és az azt követő előadások helye a pécsi Polack Mihály Műszaki Főiskola kollégiumának klubja. Ez mintegy *kétszobányi helyiség*, amelynek egyik fele a nézőtér — torlapadokkal és székekkel berendezve —, körülbelül 80 ember befogadására alkalmas. Másik, kisebbik fele a „színpad”: tulajdonképpen a klub padlója, mögöttes sötét körfüggönyvel. A világitás mindössze néhány tungreflex- és jódlámpa. Ez a *puritán környezet* és a tény, hogy a táncosok karnyújtásnyira vannak a nézőktől, fokozott teljesítményre ösztönzi az előadókat, a Pécsi Balett négy szólistáját: *Bretus Máriát, Uhrik Dórát, Hetényi Jánost, Lovas Pált*.

A nyitódarab címe *Miracle*, zenéjének szerzője *Szabados György*, az a magyar dzsesszműzikus, aki több mint másfél évtizede kutatja és járja a dzsessztől a modern komoly zene felé vezető utat. A magnófelvételen maga játszotta a zongoraszó-lót, bőgőt, dob és hegedű kíséretében (vagy tán inkább társaságában). Az előadás egészének ismeretében szerencsésnek mondható a nyitódarab választása, amely bevezetőnek és hangulat-teremtőnek kiváló: nem könnyed hangvételű, de cselekményes és fontos üzenetet hordoz. A táncosok utcai ruhában adták elő, mintegy ezzel is hangsúlyozva, hogy a történet hétköznapi, és bármelyikünkkel megeshet. Dióhéjban arról van szó, hogy a Napszemüveges (Hetényi) magához kapcsolja, megbabonázza, végül eltaszítja az első Nőt (Uhrik), aki belepusztul csalódásába. Majd kapcsolatot kezd meg egy második Nővel (Bretus); aki keményebb alkat, jobban ellenáll neki, s amikor feltűnik a jóval emberibb Púpos (Lovas), hozzákötí magát. De a Napszemüveges ezt a kapcsolatot is feldúlja, és győztesként hűvösen elvonul, míg a Púpos fájdalmasan gyászolja szerelmét.

Az Énekek éneke meglepetésszámba ment. *Végvári Tamás* mondta a veretes szöveget, s erre táncoltak mind a négyen, egyformán piros trikóban. Erotikus párkapcsolatokat láthattunk erre az ősi szerelmi dicsőimnuszra. Mind a mozgás, mind pedig a szöveg *lebilincselő erejű* volt, de ember legyen a talpán, aki mindkettőre azonos értékkel tudott figyelni. A kicsi színpadot nagyszerűen töltötték be, a páros és csoportos formációk minden lehetséges változatát végigtáncolták a szétválások és találkozások összes elképzelhető formájában, s amikor már úgy tűnt, hogy talán nem is lehet fokozni a látványt, gyönyörű kettős emeléssel végződött a darab.

Eck méltóképpen fejezte be az estet Muszorgszkij Egy kiállítás képei c. szerzeményének a japán Tomita szintetizátoros változatára tervezett koreográfiájával. A szólisták teljes, erős fényben, kék és barna trikóban táncoltak, s a koreográfia hol megegyezett az eredeti tételcímek mondani-valójával (Limoges-i piac), hol hozzátett valamit (Régi kastély), hol pedig teljesen más volt (A Tuillieriák kertje). Az egész művet áthatotta a humor és a szellemesség, s a balettel immár tizenkilencedik éve „fertőzött” pécsi közönség — nagy részük a tizen-, huszonévesek közül került ki —, minden esetben vette a lapot, együtt élt az előadással, amelynek kirobbanó sikere biztosíthatta a koreográfust és az előadókat arról, hogy a *kamaraestet érdemes lenne többször, és máshol is bemutatni*; például a főváros Egyetemi Színpadán vagy a Játékszímben.

És még egy apróság. A Pécsi Nemzeti Színházban jelenleg *Eck Imre* új koreográfiájának, a *Kodály* zenéjére tervezett *Háry János*nak folynak a próbái, melyet a *Baranya Népi Együttes* táncosaival együtt adnak elő. A kamaraest mozgásanyaga a látott próbarészlet ismeretében mintha előtanulmányra lenne a nagyobb lélegzetű színpadi műnek, s ilyenképp nemcsak színvonalas előadasként tarthatjuk számon, hanem tudatos, közönség elé vitt kísérletképp is.

Kenesei András

Címszerepben spanyol színész

Megkezdődött a Psyché forgatása

Néhány napra a XIX. század költőitől vissza Egerbe, és természetesen a filmesek, akik két és fél éves előkészítés után megkezdték a *Weöres Sándor* műve alapján készülő új, színes magyar film, a *Psyché* forgatását. A rendező, *Bódy Gábor* elmondta, hogy a hűtlen hűség alapján közelítette meg a költő művét, s írta a forgatókönyvet. *Psyché* tulajdonképpen lelket jelent, mindenestre a lélek erotikus aspektusát. Így alig képzelhető el alakja *Amor* nélkül, a szerelem istene nélkül. Vagyis: *Psyché* nemcsak lélek, hanem a szerelemtől érintett női lélek is.

A szereposztásról a rendező elmondta:

— Amióta a film gondolatával foglalkozom, idehaza és külföldön kerestem az a nőt, aki alkalmas *Psyché* megformálására. A közelmúltban Olaszországban láttam egy spanyol filmet, s abban felfedeztem egy fiatal, nagyon csinos színésznőt, *Patricia Adriánit*, ő játssza a címszerepet.

Tóth László alakját *Udo Kier* formálja meg. Szerepel még a filmben többek között *Bánfalvi Ágnes* és *Cserhalmi György* is. Az operatőr pedig *Hildebrand István*.

— Mi lesz a film műfaja?

— Fantasztikus szerelmi történet. A fantasztikum úgy értendő, hogy a film hősei nagyon sokáig élnek. Mondhatnám azt is, hogy halhatatlanok. Mert a szerelem halhatatlan, időtlen. Vagy legálábbis úgy tűnik, mintha a szerelem az idő kijátszása lenne.

Színes, vásári kavargás az érseki udvarban, árusok kínálják portékájukat, fekete birkák táposkák a sarat, ökrös szekér fordul a keskeny útra, hajdúk ülte lovak kapaszkodnak felfelé a székesegyház lépcsőin, templom mellett pedig főúri hintó, az erdei éresek érkezett a pompás négyes fogattal.

XIX. század...

Márkus

Új növényfajták radioaktív kezeléssel

A radioaktív izotópok, a besugárzástechnika helyett kapott a mezőgazdasági termelés minden napos gyakorlatában, s felhasználáskörét tovább lehet szélesíteni anélkül, hogy a fogyasztó a legkisebb mértékben károsodna, akárcsak közvetett módon is — ezt állapította meg az Állatorvosi Tudományegyetemen csütörtökön megrendezett tanácskozás, amely a radioaktív izotópok felhasználásának lehetőségeit elemezte az élelmiszer-termelésben. A tanács-

kozáson hat ország kutatói vesznek részt.

A szakemberek szerint lehetőség van rá, hogy az új növény-és állatfajták „előállítására” fordított nemesítési időt estenként felére csökkentsék a besugárzástechnika alkalmazásával. Egész sor hazai és külföldi intézet dolgozik a mind jobban elterjedő új módszerek tökéletesítésén, és a tudományos anyagok cseréjénél széles körű nemzetközi együttműködés bontakozott ki.

Furfurol korpa

Jó minőségű sertés-, borjúnyúl- és birkatáp készíthető a furfurolgyártás melléktermékéből, a kukoricacsutka feldolgozása után visszamaradt szerves hulladékból. Ezt bizonyították a Péti Nitrogénművek és a Debreceni Agrártudományi Egyetem közös kísérletei. A kávézaccszerű mellékterméket különböző állattáp-koncentrátumokkal itatják át, s az így előállított furfurol korpával az üzemi próbák során jó eredményeket értek el.